

USPOREDBA PONAŠANJA GRAĐANA ZAGREBA I SISKI ZA VRIJEME UZBUNA

KSENIJA BOSNAR

Fakultet za fizičku kulturu
41000 Zagreb
Horvaćanski zavoj 13

ALIJA KULENOVIĆ

Filozofski fakultet
41000 Zagreb
Ul. Đure Salaja 3

IRIS MARUŠIĆ

Filozofski fakultet
41000 Zagreb
Ul. Đure Salaja 3

FRANJO PROT

Fakultet za fizičku kulturu
41000 Zagreb
Horvaćanski zavoj 13

IVAN TOTH

Stožer civilne zaštite Republike
Hrvatske
41000 Zagreb
Avenija Dubrovnik 28

PREDRAG ZAREVSKI

Filozofski fakultet
41000 Zagreb
Ul. Đure Salaja 3

Primljeno: 28. I 1993.

SAŽETAK

Kako bi se usporedilo ponašanje građana za vrijeme uzbuna na području neposredno i dugotrajno ugroženom ratnim opasnostima s ponašanjem građana područja koje je bilo vrlo malo ugroženo ratnim djelovanjima, provedena je analiza rezultata anketiranja visoko komparabilnih reprezentativnih uzoraka građana Zagreba (N = 211) i Siska (N = 207). Rezultati ove usporedbe pokazuju da su dobivene razlike u informiranosti, doživljavanju i ponašanju građana Zagreba i Siska uglavnom sukladne očekivanjima i da vrlo jasno odražavaju stvarne razlike u izvrgnutosti dvaju gradova ratnim razaranjima. No, s obzirom na žestinu i dugotrajnost ratnih razaranja Siska u usporedbi s Zagrebom, činjenica da nisu dobivene i veće razlike pokazuje da su reakcije stanovnika obaju gradova bile relativno slične, tj. donekle neovisne o stvarnoj opasnosti.

Ključne riječi: *sklanjanje, skloništa, procjena opasnosti, uzbune*

UVOD

Poznavanje ponašanja građana za vrijeme uzbuna uvelike je značajno za stručnjake mnoštva ustanova. Ali, za djelatnike civilne zaštite, kao najodgovornije za sklanjanje građana, informiranost o tom ponašanju jest umnogome u središtu pozornosti. Zato su na području grada Zagreba,

upravo nakon razdoblja najžešćih napada i iskustva četrdesetak uzbuna prikupljeni podaci (od 7. 11. do 7. 12. 1991) na 419 ispitanika odijeljenih u više subuzoraka prema različitim kriterijima o njihovom ponašanju i doživljavanju za vrijeme tih uzbuna. Osnovni rezultati tog istraživanja prikazani su u Bosnar i sur. (1992 a, b), i u Zarevski i sur. (1992).

Analizom znanstvenih i praktičnih koristi istraživanja ponašanja Zagrepčana za vrijeme uzbuna zaključeno je da bi bilo svrhovito provesti ekvivalentno istraživanje na građanima gradova koji su pretrpjeli znatno veće ljudske i materijalne gubitke. Naime, može se očekivati da je ponašanje građana i djelatnika civilne zaštite u tim okružjima bilo u nekim aspektima drukčije. Između mnoštva žestoko razaranih gradova Republike Hrvatske konačno je za uzorak ispitanika izabran Sisak. Pri tom izboru tri razloga bila su uzeta u obzir. Prvi je dugotrajnost i žestina napada na grad Sisak, što je bio polazni kriterij. Drugi je razlog to što je u vrijeme planiranog prikupljanja podataka u Sisku zavladao (kako se kasnije pokazalo kratkotrajno) zatišje, te anketari nisu bili izvrgnuti prevelikom riziku. Treći je razlog blizina Siska Zagrebu, što omogućuje provedbu istraživanja uz najmanje troškove.

Dakako, postoje gradovi u Republici Hrvatskoj koji bi nažalost, prema kriteriju razaranja bolje zadovoljili od Siska, ali je sigurnost anketara bila dominantan razlog da za potrebe tog istraživanja bude izabran Sisak.

Rezultati istraživanja o ponašanju građana Siska za vrijeme uzbuna prikazani su in extenso u Bosnar i sur. (1992 c), i zato ovdje neće biti opširnije prikazani.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj tog istraživanja je usporediti ponašanje građana za vrijeme uzbuna na području Siska, neposredno i dugotrajno ugroženog ratnim opasnostima, s ponašanjem građana onih dijelova Zagreba koji su bili najmanje ugroženi ratnim djelovanjima. Dobiveni rezultati mogu poslužiti za bolju organizaciju sustava civilne zaštite s obzirom na stupanj ugroženosti i trajanje izvanrednih okolnosti na nekom području. Naime, jedan od prepoznatih značajnih preduvjeta razvoja sustava civilne zaštite upravo je znanstveno–istraživački rad u tom području (Slunjski, 1992).

OBJEKTIVNE OKOLNOSTI GLEDE SKLANJANJA U SISKU I ZAGREBU DO PROVEDBE ISTRAŽIVANJA

Pripreme pučanstva i prostora za sklanjanje, globalno gledano ne ulazeći u pojedinosti i posebnosti Zagreba i Siska, provedene su pravodobno i na sličan način u Zagrebu i Sisku. Dva mjeseca prije prvih zračnih uzbuna i napada na Sisak i Zagreb (20. lip-

nja 1991) Stožer civilne zaštite Republike naredio je svim stožerima civilne zaštite, povjerenicima i postrojbama civilne zaštite da sva skloništa na teritoriji Republike Hrvatske stave u puni stupanj pripravnosti. Podaci i izvješća koje ima Stožer civilne zaštite republike ukazuju da su pripreme u oba grada obavljene pravodobno i kvalitetno. Uređena su skloništa i prostori za sklanjanje, imenovane su i osposobljene ekipe za prihvati i organizaciju sklanjanja, pučanstvo je, gotovo na istovjetan način posredstvom brošura s uputama o mogućnosti zaštite i spašavanja od ratnih djelovanja koje su tiskali Stožer civilne zaštite republike i stožeri civilne zaštite Siska i Zagreba, upoznato s mjerama zaštite, načinom ponašanja i znacima za uzbunu.

Manjak sklonišnog prostora iskazan je u oba okružja, koji je u Zagrebu riješen preuređivanjem podrumskih prostora i dodatnim osiguranjima otvora. U Sisku je isto učinjeno tamo gdje su postojali podrumski prostori i takva mogućnost. Ako zbog visoke razine podzemnih voda nisu bili izrađeni podrumski prostori, civilna zaštita morala je za sklanjanje svojih sugrađana osigurati armiranobetonske objekte garažnog tipa. Sisak upravo, zbog visoke razine podzemnih voda, obilježava u odnosu spram Zagreba neravnomjernost izgrađenih prostora za sklanjanje i nemogućnost izrade rovovskih zaklona. Zbog toga su pojedini stanovnici općine Sisak za odlazak u sklonište morali prijeći i do 500 m.

Različitost objektivnih okolnosti između Zagreba i Siska očituje se u duljini i broju uzbuna, te u intenzitetu i duljini trajanja borbenih djelovanja. U Zagrebu se uzbuna za zračnu opasnost oglasila 44 puta, a u Sisku 108 puta. Najdulje trajanje uzbune u Zagrebu bilo je 5 sati i 50 minuta dok je u pojedinim područjima Siska, npr. u Sunji, Komarevu, Brkiševini, Sišincu i ostalim naseljima uz liniju bojišnice, opća i zračna opasnost trajala i do 150 dana neprekidno.

Objektivno veća ugroženost Siska jasno se odražila i u subjektivnim procjenama građana (Tablica 1). Svega 7,6% Zagrepčana, a čak 29,5% Siščana smatra da je opasnost od razaranja gdje žive bila izuzetno velika. Dvostruko više Siščana smatra da je ta opasnost dosta velika, a svega 8,7% misli da je opasnost od razaranja mala. Niti jedan građanin Siska nije odgovorio da nema nimalo opasnosti od ratnih razaranja gdje žive, dok je takav odgovor dalo 6,6% Zagrepčana. Ovakav rezultat opravdava provedbu komparacije građana Siska i Zagreba po ponašanju za vrijeme uzbuna. Naime, kad ne bi pored objektivne postojala i subjektivno veća ugroženost, usporedba ne bi imala svoj puni smisao.

Tablica 1.

Teren (redak) i osobna procjena opasnosti od ratnih razaranja (stupac)

U svakoj ćeliji tablice navedeni su: frekvencija i % retka

RAZINA OPASNOSTI					
MJESTO	IZUZETNO VELIKA	DOSTA VELIKA	MALA	NIMALA	UKUPNO
ZAGREB	16 7,6%	66 31,3%	115 54,5%	14 6,6%	211 50,5%
SISAK	61 29,5%	128 61,8%	18 8,7%	0 0	207 49,5%
UKUPNO	77 18.4%	194 46.4%	133 31.8%	14 3.3%	418 100.0%

METODA ISTRAŽIVANJA

Varijable

Građani Siska i Zagreba odgovorili su na opširni upitnik koji obuhvaća:

- informiranost građana o postupcima u slučaju uzbune
- postupke prije odlaska u sklonište
- razloge odlaska u sklonište
- stavove prema sklanjanju
- postupke pri odlasku u sklonište
- obilježja skloništa
- ponašanje za vrijeme uzbuna
- doživljavanje za vrijeme uzbuna.

Detaljni opis upitnika nalazi se u Bosnar i sur. (1992 b).

Uzorak ispitanika

Budući da nije moguće dobiti podatke za stvaranje reprezentativnog uzorka stanovnika Siska i Zagreba (podaci zadnjeg popisa još uvijek nisu u cijelosti dostupni, a zbog rata iz dana u dan događaju se promjene u odnosu spram razdoblja obavljanja popisa), izabran je kvotni uzorak kao smisleniji i ekonomičniji, za ciljeve istraživanja.

Polazeći od pretpostavke da rezidencijalni status može utjecati na različito ponašanje za vrijeme uzbuna, vodilo se računa o tipu gradnje koja dominira određenim gradskim područjima. Tako se nastojalo u uzorku osigurati podjednaku zastupljenost ispitanika koji stanuju u zgradama starijeg tipa i onih u zgradama novijeg tipa (zgradama čija je gradnja uključila zaštitu mjere protiv potresa i sl.).

Zbog toga je prikupljanje podataka u Zagrebu provedeno na području gradskog središta, u dijelovima nekadašnjih općina Centar, Maksimir i Medveščak (nadalje Centar), u kojem dominira starija gradnja, te u naselju Jarun u kojem je gotovo isključivo zastupljena novija gradnja. U Sisku su podaci prikupljeni na području dviju mjesnih zajednica u starom dijelu grada, te u dvjema mjesnim zajednicama u novom dijelu grada.

Treba napomenuti da su dijelovi grada u Zagrebu birani i s obzirom na stupanj ugroženosti, pa je, osim Centra i Jaruna, istraživanjem obuhvaćeno i područje novozagrebačkih naselja Utrine i Travno, te područje Borongaja. U analizi podataka o ponašanju građana Zagreba za vrijeme uzbuna ti dijelovi grada predstavljali su ugrožena područja zbog neposredne blizine vojarni koje u to vrijeme JA još nije bila napustila. Za potrebe ove usporedbe činilo se prikladnijim u zagrebački uzorak uzeti samo one podatke koji su prikupljeni na manje ugroženim područjima Centra i Jaruna, kako bi se čim jasnije pokazale eventualne razlike u odnosu spram građana Siska, grada koji je pretrpio jaka razaranja.

Naredni kriterij za osnutak kvotnog uzorka bio je da u njemu bude što uravnoteženiji broj žena i muškaraca. Podjela prema dobi provedena je u tri skupine, prema načelu:

- mladi (od 16 do 25 godina) – 25%
- srednja dob (od 26 do 50 godina) – 50%
- stari (iznad 51 godine) – 25%.

Razlog ovakvom davanju brojčane prednosti skupini srednje dobi jest dobiti najbolji uvid u karakteristike one skupine osoba koje najčešće imaju mladu djecu i eventualno starije osobe na brizi.

Prikupljanje podataka

Podaci su prikupljeni u oba grada na potpuno isti način, ali u različito vrijeme. U doba provedbe sisačkog anketiranja već se znalo da je u Zagrebu zavladao mir, te da je dio grada odabran za uzorak područje s gotovo nikakvim ratnim razaranjima, a pojedina područja Siska još su uvijek bila na meti četničkog topništva. U Zagrebu su podaci prikupljeni u razdoblju od 7. 11. do 7. 12. 1991, a u Sisku u razdoblju od 16. 5. do 21. 5. 1992. Anketari su odlazili na slučajno odabrane adrese unutar unaprijed zadanog područja s zadaćom da anketiraju sve nazočne ukućane starije od 16 godina. Tijekom anketiranja vodilo se računa o podjednako zastupljenosti svih podskupina ispitanika u uzorku s određenog područja. Na taj način ukupno je anketirano 211 ispitanika s područja Centra i Jaruna, koji za potrebe ove usporedbe čine zagrebački uzorak, te 207 stanovnika grada Siska.

Važno je istaknuti da je u oba grada zanemarivo mali broj zamoljenih građana odbio suradnju, unatoč upozorenju anketara o dužini trajanja ankete. Neuobičajeno dobar odaziv građana na takvu vrstu ankete ukazuje na to koliko su u vrijeme prikupljanja podataka bili motivirani surađivati na problemima bolje organizacije života u ratnim uvjetima. Zato se može zaključiti da je uzorak minimalno pristran glede odustajanja od anketiranja, premda je sudjelovanje u anketi bilo dobrovoljno.

STATISTIČKA ANALIZA REZULTATA

Opis uzorka

U Tablici 2. navedene su karakteristike ukupnog uzorka ispitanika u oba grada. Te karakteristike izražene su u postocima ukupnog broja ispitanika u Zagrebu, odnosno Sisku.

Tablica 2.
Karakteristike uzorka

		ZAGREB	SISAK
SPOL	MUŠKARCI	43.1%	50.2%
	ŽENE	56.9%	49.8%
DOB	DO 25 GODINA	24.6%	24.2%
	OD 26 DO 50	54.0%	50.7%
	OD 51 GODINE	21.3%	25.1%
OBRAZOVANJE	OSNOVNA ŠKOLA	10.4%	15.5%
	SREDNJA ŠKOLA	55.9%	59.4%
	VIŠA ŠKOLA	28.0%	24.2%
	MAGISTERIJ, DOKTORAT	5.7%	1.0%
ZANIMANJE	UČENIK, STUDENT	19.0%	20.8%
	ZAPOSLEN	54.0%	48.3%
	DOMAĆICA	2.4%	5.8%
	PENZIONER	16.6%	18.4%
	NEZAPOSLEN	8.1%	6.8%
U BRAKU	DA	63.5%	71.0%
	NE	36.5%	29.8%
PRETEŽNO BORAVI U MJESTU ZG/SI ZA UZBUNA	DA	100.0%	94.7%
	NE	0.0%	5.3%

Očito je da su uzorci ispitanika dvaju gradova visoko komparabilni prema svim relevantnim karakteristikama, osim prema obrazovnoj razini za koju je dobiven jedini značajan Hi–kvadrat test ($p = 0.020$). U zagrebačkom uzorku statistički je značajno manje ispitanika s nezavršenom osnovnom školom, odnosno više je ispitanika s višim ili visokim obrazovanjem. To je i razumljivo budući da je riječ o sveučilišnom središtu a dodatno je uvjetovano i činjenicom da uzorak čine građani onih dijelova Zagreba u kojima je proporcionalno veća zastupljenost više i visokoobrazovanih građana.

INFORMIRANOST O POSTUPCIMA U SLUČAJU UZBUNE

Rezultati jasno pokazuju da su građani Siska znatno bolje informirani o postupcima u slučaju uzbune. Sišćani su u statistički značajno većem postotku (58% prema 44%) pročitali letak civilne zaštite i bolje poznaju znakove za uzbunjivanje (75% prema 55%). Također su u odnosu spram Zagrepčana više rabili sljedeće izvore informiranja: plakate i ploče (78% prema 57%), brošure (45% prema 29%), te usmenu predaju (58% prema 47%). Da li bolju informiranost Sišćana pripisati dugotrajnosti ili žestini razaranja, koja je "prisilila" građane na bolju informiranost; boljem protoku informacija u manjim okruženjima ili interakciji ta dva (ili eventualno još nekih faktora) teško je reći bez detaljnog ispitivanja tog empirijskog nalaza.

Ali, treba zabrinuti podatak iz Tablice 3, koji pokazuje da su, usprkos čestim i znatnim razaranja, njihovog grada, povjerenici CZ u Sisku statistički značajno rjeđe tražili od građana da se sklone nego u Zagrebu. Premda su građani Siska u značajno većem postotku nego Zagrepčani čuli sve uzbune sirenom (75.4% prema 55.5%), još uvijek oko četvrtina njih poneki put nije čula znak za uzbunu. Uvelike uznemiruje navedeni podatak o nedostat-

noj aktivnosti pripadnika CZ u Sisku glede upozoravanja građana na sklanjanje.

Građani Siska statistički su značajno češće upotrebljavali radio i TV kao izvor obavijesti o danom znaku za uzbunu od Zagrepčana (91,8% prema 83.9%).

Glede zadovoljstva označenošću skloništa, odnosno informiranosti o postupcima građana na znak za uzbunjivanje posredstvom tečaja civilne zaštite i uporabe radija i televizije nema statistički značajne razlike između stanovnika dvaju gradova.

POSTUPCI PRIJE ODLASKA U SKLONIŠTE

Statistički značajna razlika između dvaju gradova dobivena je u sedam od trinaest ispitanih postupaka prije odlaska u sklonište. Sišćani u puno većem postotku barem povremeno prije odlaska u sklonište zatvaraju vodu (63.3% prema 48.3%), ali u manjem postotku isključuju struju (52.2% barem povremeno, prema 57.8% Zagrepčana). Zagrepčani u puno većem postotku u sklonište barem povremeno uzimaju lijekove (83.4% prema 66.2%). Glede osobnih dokumenata, te deka i tople odjeće, u odnosu spram Zagrepčana nešto je veći postotak građana Siska koji to ne čini nikad, a istodobno je i više onih koji ih uzimaju redovito. Građani Siska znatno su bolje opremljeni kompletima za osobnu zaštitu – takav komplet nema oko jedne trećine Sišćana, u odnosu spram čak dvije trećine Zagrepčana koji ga nemaju. No, u oba grada komplet za osobnu zaštitu u sklonište nosi tek polovica onih koji ga imaju!

Sišćani su znatno redovitiji u uzimanju radija u sklonište (85.5% uzima radio barem povremeno, prema 72.5% Zagrepčana), a iz razgovora s ispitanicima doznaje se da su uglavnom slušali svoju lokalnu postaju, Radio Sisak. Iskustva iz razgovora s djelatnicima civilne zaštite na području Siska

Tablica 3.
Teren (redak) i povjerenici CZ tražili odlazak u sklonište (stupac)
U svakoj ćeliji tablice navedeni su: frekvencija i % retka

	UVIJEK 1	PONEKAD 2	NIKAD 3	UKUPNO
ZAGREB	65 30.8	64 30.3	82 38.9	211 50.5
SISAK	50 24.2	48 23.2	109 52.7	207 49.5
UKUPNO	115 27.5	112 26.8	191 45.7	418 100.0

χ^2 – test

8.02145

STUPNJEVI
SLOBODE

2

ZNAČAJNOST

.0181

KOEFICIJENT
KONTINGENCIJE

.1372

također potvrđuju izniman značaj lokalnih radio postaja pri uzbunjivanju i obavještanju građana, što bi svakako trebalo imati na umu pri određivanju dužnosti takvih postaja u ukupnom sustavu civilne zaštite. To je pretežito važno i s obzirom na podatke istraživanja (Zarevski i sur., 1992), prema kojima je najvažniji uzrok nezadovoljstva i nelagode građana u skloništima upravo nedovoljno i nepravodobno informiranje o tome što se događa. Uz to, ne treba zaboraviti i na ulogu radio postaja u uzbunjivanju stanovnika manjih, napose seoskih okruženja, koji često ne mogu čuti uzbunu danu sirenom.

RAZLOZI ODLASKA U SKLONIŠTE

Građani Siska i Zagreba statistički se značajno razlikuju u čestini biranja tri od predloženih sedam razloga za odlazak u sklonište. Sišćani znatno rjeđe od Zagrepčana kao razlog odlaska u sklonište navode preporuku službenih tijela (35.3% prema 49.3%), češće se rukovode vlastitom procjenom opasnosti (86.5% prema 71.6%) i češće se sklanjaju zbog straha (56.0% prema 42.7%). Budući da je Sisak tijekom duljeg vremenskog razdoblja trpio gotovo svagdašnja razaranja, razumljivo je da su se njegovi stanovnici češće sklanjali zbog straha i pre-

ma vlastitoj procjeni opasnosti. Za razliku od Siska, odabrani dijelovi Zagreba nisu bili izvrgnuti razaranja, pa su se građani uglavnom sklanjali zbog opreza i češće su navodili kao razlog preporuku službenih tijela.

STAVOVI PREMA SKLANJANJU

U tom dijelu ankete zadano je osam tvrdnji koje se na određeni način odnose spram stavova, mišljenja ili vjerovanja povezanih s procjenom opasnosti i potrebom sklanjanja.

Građani Siska i Zagreba statistički se značajno razlikuju prema stupnju prihvaćanja četiri od osam navedenih tvrdnji. Sišćani se izrazitije slažu sa stavom da je sklonište podjednako nesigurno kao i bilo koje drugo mjesto na koje mogu otići. S obzirom na doista žestoka razaranja kojima su dugo vremena bili izvrgnuti, Sišćani su imali prigode pri realnoj ugroženosti procijeniti da li ih i u kojoj mjeri njihovo sklonište štiti. Budući da su se u manjem broju nego Zagrepčani redovito sklanjali u namjensko sklonište (16.4% prema 27%), a proživjeli su stvarnu opasnost, ne čudi da češće nego Zagrepčani procjenjuju svoje sklonište podjednako nesigurnim kao i bilo koje drugo mjesto (Tablica 4).

Tablica 4.

Teren (redak) i podjednako je nesigurno kao i bilo koje mjesto (stupac)

U svakoj ćeliji tablice navedeni su: frekvencija i % retka

	UOPĆE NE 1	MALO 2	OSREDNJE 3	JAKO 4	UKUPNO
ZAGREB	141 66.8	42 19.9	22 10.4	6 2.8	211 50.5
SISAK	118 57.0	29 14.0	46 22.2	14 6.8	207 49.5
UKUPNO	259 62.0	71 17.0	68 16.3	20 4.8	418 100.0

χ^2 - test

16.05654

STUPNJEVI
SLOBODE

3

ZNAČAJNOST

.0011

KOEFICIJENT
KONTINGENCIJE

.1923

Također, Siščani se u manjoj mjeri u odnosu spram Zagrepčana slažu s tvrdnjama da su male mogućnosti da se u velikom gradu baš njima nešto dogodi (Tablica 5), te da se ne nalaze u blizini važnijih objekata pa je strah besmislen (Tablica 6).

Opet je riječ o posve očekivanim podacima, tj. ispravnoj percepciji realnosti, glede već spomenute stvarne izvrgnutosti razaranja, a i s obzirom na to da je riječ o puno manjem gradu od Zagreba.

Tablica 5.
Teren (redak) i male šanse da se baš meni nešto dogodi (stupac)
U svakoj ćeliji tablice navedeni su: frekvencija i % retka

	UOPĆE NE	MALO	OSREDNJE	JAKO	UKUPNO
	1	2	3	4	
ZAGREB	70 33.2	64 30.3	52 24.6	25 11.8	211 50.5
SISAK	98 47.3	46 22.2	53 25.6	10 4.8	207 49.5
Column	168	110	105	35	418
UKUPNO	40.2	26.3	25.1	8.4	100.0

χ^2 – test	STUPNJEVI SLOBODE	ZNAČAJNOST	KOEFICIJENT KONTINGENCIJE
14.01322	3	.0029	.1801

Tablica 6.
Teren (redak) i nema važnih objekata pa je strah besmislen (stupac)
U svakoj ćeliji tablice navedeni su: frekvencija i % retka

	UOPĆE NE	MALO	OSREDNJE	JAKO	UKUPNO
	1	2	3	4	
ZAGREB	106 50.2	39 18.5	43 20.4	23 10.9	211 50.5
SISAK	134 64.7	30 14.5	29 14.0	14 6.8	207 49.5
UKUPNO	240 57.4	69 16.5	72 17.2	37 8.9	418 100.0

χ^2 – test	STUPNJEVI SLOBODE	ZNAČAJNOST	KOEFICIJENT KONTINGENCIJE
9.31456	3	.0254	.1476

Realna ugroženost i iskustva s iznenadnim neprijateljskim napadima očituju se i u činjenici da Sišćani uveliko češće smatraju kako je u sklonište pametno otići i izvan vremena uzbune (Tablica 7).

dovitije odlaze u namjensko sklonište (53,6% povremeno ili redovito, prema 44%), a Sišćani se puno češće sklanjaju u podrum zgrade (84,5% povremeno ili redovito, prema 59.7%). Također,

Tablica 7.

Teren (redak). I pametno je otići i izvan vremena uzbuna (stupac)

U svakoj ćeliji tablice navedeni su: frekvencija i % retka

	UOPĆE NE 1	MALO 2	OSREDNJE 3	JAKO 4	UKUPNO
ZAGREB	182 86.3	10 4.7	10 4.7	9 4.3	211 50.5
SISAK	113 54.6	19 9.2	38 18.4	37 17.9	207 49.5
UKUPNO	295 70.6	29 6.9	48 11.5	46 11.0	418 100.0

χ^2 – test

52.27541

STUPNJEVI
SLOBODE

3

ZNAČAJNOST

.0000

KOEFICIJENT
KONTINGENCIJE

.3334

ODLAZAK U SKLONIŠTE

Dobiveni podaci glede odlaska u sklonište jasno pokazuju stvarne razlike u stupnju izvrnutosti ratnim opasnostima. Premda se gotovo isti postotak Sišćana i Zagrepčana podjednako često sklanjao i na početku razdoblja uzbunjivanja i kasnije, očekivane razlike pokazuju se u skupini onih koji to nisu činili podjednako često (Tablica 8). Tako se među Zagrepčanima u toj skupini našlo znatno više onih koji su se češće sklanjali na početku razdoblja uzbunjivanja, dok je u Sisku, naprotiv, veći broj onih koji su se češće sklanjali nakon što su uzbune učestale. Taj podatak je svojstven za razne ratne okolnosti u kojima su se dva grada našla. Na području Zagreba uzbune većinom nisu bile popraćene nikakvim stvarnim razaranjima, pa je sa čestinom davanja uzbuna postupno opao broj onih koji su stanje uzbune smatrali toliko opasnim da bi se trebalo skloniti. S druge strane, intenzivna razaranja koja je Sisak trpio vremenom su na sklanjanje natjerala i one njegove stanovnike koji su u početku bili skloni potcjenjivanju realne opasnosti.

Stanovnici Siska i Zagreba razlikuju se i s obzirom na mjesto sklanjanja, pa tako Zagrepčani re-

Sišćani su se češće nego Zagrepčani sklanjali u svoje sklonište kad ih je uzbuna zatekla na ulici (29.5% prema 16.6%), što govori u prilog pretpostavci da su se u razdoblju redovitih neprijateljskih napada nastojali čim manje udaljiti od kuće. Budući da je riječ o manjem gradu, udaljenosti od kuće do mjesta gdje rade ili moraju nešto obaviti znatno su kraće nego u Zagrebu, pa je i to dodatni razlog za ovakav nalaz.

OBILJEŽJA SKLONIŠTA

Zagrebačka i sisačka skloništa se, prema iskazima ispitanika, statistički značajno razlikuju prema šest od ponuđenih sedam elemenata opremljenosti. Zagrepčani češće izjavljuju da njihovo sklonište ima dobru ventilaciju (67.3% prema 53.1%) i ležajeve (68.2% prema 55.1%), a više nego dvostruko češće od Sišćana navode da u skloništu imaju WC (72% prema 30.9%). Gotovo je isti postotak građana Zagreba i Siska koji potvrđuju da njihovo sklonište ima pitku vodu (62.1% prema 61.4%), no veći je postotak Zagrepčana koji to ne znaju (5.2% prema 1%), vjerojatno zbog toga što su njihovi boravci u skloništu za vrijeme uzbune bili rjeđi i kraći nego oni u Sisku, pa dio ispitanika nije za to vrijeme niti

Tablica 8.

Teren (redak) i redoviti odlazak u početku i krajem uzbuna (stupac)

U svakoj ćeliji tablice navedeni su: frekvencija i % retka

	U POČETKU	PO UČES- TALOSTI	PODJEDNAKO P/K	NISAM IŠAO	UKUPNO
	1	2	3	4	
ZAGREB	58 27.5	15 7.1	126 59.7	12 5.7	211 50.5
SISAK	24 11.6	57 27.5	120 58.0	6 2.9	207 49.5
UKUPNO	82 19.6	72 17.2	246 58.9	18 4.3	418 100.0

χ^2 – test STUPNJEVI SLOBODE ZNAČAJNOST KOEFICIJENT KONTINGENCIJE

40.70935 3 .0000 .2979

imao potrebu za pitkom vodom. Sisačka skloništa u većem broju od zagrebačkih imaju dovoljno mjesta za sve (82.6% prema 72.5%) i istaknute upute o postupcima tijekom uzbune (43.5% prema 29.9%). Te upute istaknute su u manje od polovice sisačkih skloništa i premda je taj postotak osjetno veći nego u Zagrebu, još uvijek je daleko od zadovoljavajućeg. Ispitanici obaju grada procjenjuju da im je potrebno vrlo kratko vrijeme za silazak u sklonište od opažanja znaka za uzbunu (Tablica 9). No, nešto veći postotak Siščana u odnosu spram Zagrepčana procjenjuje da im do skloništa treba manje od minute, odnosno da za silazak u sklonište trebaju do 5 minuta (ukupno 94.1% prema 91.4%).

Prosječno vrijeme potrebno za odlazak u sklonište u Zagrebu je 3.34 (SD 2.65) minuta, a u Sisku 3.24 (SD 2.90). Ova razlika nije statistički značajna.

Te podatke treba dostaviti centrima za obavješćivanje i uzbunjivanje, kako bi pravodobno zadavali znak za uzbunu.

PONAŠANJE ZA VRIJEME UZBUNA

Građani dvaju gradova statistički se značajno razlikuju svega u 4 od 17 predloženih ponašanja u skloništu. Tako stanovnici Siska, osim što radio češće nose u sklonište, češće i provode vrijeme slušajući ga (redovito radio sluša 55.1% Siščana, prema 40.8% Zagrepčana), što ponovo potvrđuje već raspravljenu važnost tog sredstva priopćavanja u pravodobnom informiranju građana, poglavito onih na područjima neposredno izvrnutim ratnim razaranjima.

Tablica 9.

Teren (redak) i vrijeme potrebno za dolazak do skloništa (stupac)

U svakoj ćeliji tablice navedeni su: frekvencija i % retka

	DO 1 MINUTA	DO 2 MINUTA	DO 3 MINUTA	DO 5 MINUTA	DO 10 MINUTA	> OD 10 MINUTA	UKUPNO
	1	2	3	4	5	6	
ZAGREB	48 23.0	47 22.5	50 23.9	46 22.0	16 7.7	2 1.0	209 50.4
SISAK	63 30.6	51 24.8	18 8.7	62 30.1	8 3.9	4 1.9	206 49.6
UKUPNO	111 26.7	98 23.6	68 16.4	108 26.0	24 5.8	6 1.4	415 100.0

χ^2 – test STUPNJEVI SLOBODE ZNAČAJNOST KOEFICIJENT KONTINGENCIJE

22.93233 5 .0003 .2288

Siščani također češće provode svoje vrijeme u skloništu kartajući (48.3% barem povremeno, prema 35.5%) i igrajući društvene igre (44.9% barem povremeno, prema 37.5%), što je vjerojatno posljedica činjenice da su njihovi boravci u skloništu bili češći i dugotrajniji, pa su ovakvim socijalnim aktivnostima nastojali osmisliti vrijeme i smanjiti nape-
tost.

Veći broj Siščana u odnosu spram Zagrepčana barem povremeno pokušava za vrijeme boravka u skloništu odagnati nesreću (36.7% prema 19%), što se opet može tumačiti većom stvarnom opasnošću kojoj su bili izvrgnuti.

Usprkos vrlo jakim neprijateljskim napadima koje je njihov grad trpio, građani Siska redovitiji su u napuštanju skloništa (Tablica 10). Čak 83.1% gra-
đana Siska barem je povremeno napuštalo sklonište u vrijeme uzbune, a istodobno ih puno manje u od-
nosu spram Zagrepčana izjavljuje da to nisu htjeli. Ako se uzme u obzir izuzetno velika opasnost kojoj su Siščani bili izvrgnuti pri svakom napuštanju skloništa, ovi podaci svakako djeluju upozoravaju-
će, ponajprije za djelatnike CZ koji su zadušeni za mjeru sklanjanja.

prati svako napuštanje skloništa, svakako treba dje-
lovati odgovarajućim mjerama.

DOŽIVLJAVANJE ZA VRIJEME UZBUNA

Prema očekivanju, građani Siska puno češće iz-
vještavaju o neposrednim opažanjima neprijatelj-
skog djelovanja. Znatno je veći postotak njih vidio
zrakoplove (89,9% prema 63%), vidio (54.1% pre-
ma 16.1%) i čuo (84.1% prema 65.4%) bombar-
diranje, te čuo detonacije mina (97.1% prema
69.2%).

Dvostruko veći postotak Siščana izjavljuje da se
netko iz njihove obitelji makar privremeno sklanjao
iz grada (40.1% prema 19.9%). S obzirom na ra-
zlike u intenzitetu ratnih razaranja, na području Si-
ska i Zagreba bilo je opravdano očekivati i veću
razliku u čestini odlaska Siščana i Zagrepčana izvan
grada.

Glede mogućih razloga za nelagodu prilikom
boravka u skloništu, statistički značajne razlike
iskazale su se u tri od ponuđena 23 izvora nelagode.
Veća opasnost (i stvarna, a i doživljena) od djelo-
vanja pete kolone izazvala je, čini se, veću podozri-
vost građana Siska prema nepoznatim osobama, pa

Tablica 10.
Teren (redak) i izlazak iz skloništa za vrijeme uzbuna (stupac)
U svakoj ćeliji tablice navedeni su: frekvencija i % retka

	NISAM HTIO 1	NISAM MOGAO 2	PONEKAD 3	REDOVITO 4	NISAM BIO 5	UKUPNO
ZAGREB	46 21.8	5 2.4	130 61.6	21 10.0	9 4.3	211 50.5
SISAK	30 14.5	2 1.0	154 74.4	18 8.7	3 1.4	207 49.5
UKUPNO	76 18.2	7 1.7	284 67.9	39 9.3	12 2.9	418 100.0

χ^2 – test	STUPNJEVI SLOBODE	ZNAČAJNOST	KOEFICIJENT KONTINGENCIJE
9.87570	4	.0426	.1519

Nekoliko razloga uvjetovalo je češće izlaske gra-
đana Siska iz skloništa. Tako Siščani češće od Za-
grepčana odlaze u stan po potrebne stvari (65.7%
prema 46%), provjeriti da li je u kući sve u redu
(52.2% prema 23.7%), telefonirati (17.4% prema
7.6%), ili na WC (62.3% prema 27%). Ovi razlozi
izlaska posve su razumljivi ima li se na umu da su
građani Siska bili prisiljeni na dugotrajan boravak
u skloništu. S obzirom na velik stupanj rizika koji

tako češće izjavljuju da ih u skloništu smeta nazoč-
nost nepoznatih ljudi (Tablica 11). Razlika između
građana dvaju grada postoji i u doživljaju neugode
zbog neuredne prehrane, što osrednje ili jako smeta
50.2% Siščana prema 32.7% Zagrepčana. Ovaj po-
datak odraz je razlika u čestini i dugotrajnosti bo-
ravaka u skloništu stanovnika dvaju gradova.
Taklođer je više Siščana koji procjenjuju da ih
osrednje ili jako smeta slabo osvjetljenje u skloništu
(42% prema 33.6).

Tablica 11.
Teren (redak) i smeta prisustvo nepoznatih ljudi u skloništu (stupac)
U svakoj ćeliji tablice navedeni su: frekvencija i % retka

	UOPĆE NE 1	MALO 2	OSREDNJE 3	JAKO 4	UKUPNO
ZAGREB	96 45.5	69 32.7	29 13.7	17 8.1	211 50.5
SISAK	84 40.6	51 24.6	41 19.8	31 15.0	207 49.5
UKUPNO	180 743.1	120 28.7	70 16.7	48 11.5	418 100.0

χ^2 – test
9.60308

STUPNJEVI
SLOBODE
3

ZNAČAJNOST
.0223

KOEFICIJENT
KONTINGENCIJE
.1498

Potvrdu za uglavnom dobru društvenu klimu u skloništima u oba grada nalazimo u Tablici 12. Čak 95.2% Zagrepčana, te 89.8% Siščana procjenjuje te odnose vrlo srdačnima ili uglavnom dobrima. No, ipak nešto više Siščana te odnose procjenjuje kao

ne previše dobre ili čak neugodne (10.1% prema 4.8%), što opet treba pripisati činjenici da su u skloništu proveli puno više vremena, a vremenom je za očekivati češću pojavu razmirica i neugodnosti.

Tablica 12.
Teren (redak) i ocjena međuljudskih odnosa u skloništu (stupac)
U svakoj ćeliji tablice navedeni su: frekvencija i % retka

	UOPĆE NE 1	MALO 2	OSREDNJE 3	JAKO 4	UKUPNO
ZAGREB	93 44.7	105 50.5	7 3.4	3 1.4	208 50.1
SISAK	63 30.4	123 59.4	11 5.3	10 4.8	207 49.9
UKUPNO	156 37.6	228 54.9	18 4.3	13 3.1	415 100.0

χ^2 – test
11.84606

STUPNJEVI
SLOBODE
3

ZNAČAJNOST
.0079

KOEFICIJENT
KONTINGENCIJE
.1666

S obzirom na zastupljenost predloženih emocionalnih stanja, nema statistički značajnih razlika između stanovnika dvaju gradova, osim u doživljaju straha (Tablica 13). Razumljivo je, s obzirom na proživljeno iskustvo, da se stanovnici Siska češće osjećaju prestrašenima – 66.1% njih prestrašeno je barem malo, prema 54.5% Zagrepčana.

vlastito sklonište. U skupini onih koji se nisu sklanjali podjednako često na početku razdoblja uzbunjivanja i kasnije značajno je veći postotak Zagrepčana koji su se češće sklanjali u početku razdoblja uzbunjivanja, dok je više Siščana među onima koji su se češće sklanjali nakon što su uzbune učestale. U skloništu Siščani u većem postotku od

Tablica 13.
Teren (redak) i veći dio vremena osjećam se prestrašen (stupac)
U svakoj ćeliji tablice navedeni u: frekvencija i % retka

	UOPĆE NE 1	MALO 2	OSREDNJE 3	JAKO 4	UKUPNO
ZAGREB	96 45.5	67 31.8	33 15.6	15 7.1	211 50.5
SISAK	70 33.8	81 39.1	29 14.0	27 13.0	207 49.5
UKUPNO	166 39.7	148 35.4	62 14.8	42 10.0	418 100.0

χ^2 – test

9.04580

STUPNJEVI SLOBODE

3

ZNAČAJNOST

.0287

KOEFICIJENT KONTINGENCIJE

.1455

ZAKLJUČAK

Uspoređeni su rezultati ankete provedene na visoko komparabilnim reprezentativnim uzorcima građana Zagreba i Siska o njihovoj informiranosti, ponašanju i doživljavanju za vrijeme uzbuna. Dobivene razlike pokazuju da su Siščani bolje informirani o postupcima u slučaju uzbuna nego Zagrepčani i pri tom značajno češće upotrebljavaju radio i TV kao izvor informacija. Pri odlasku u sklonište rjeđe se od Zagrepčana rukovode preporukom službenih tijela, a češće vlastitom procjenom opasnosti. Također, češće osjećaju strah, te ga češće i navode kao razlog odlaska u sklonište. Siščani u značajno većem postotku nego Zagrepčani svoje sklonište procjenjuju podjednako nesigurnim kao i bilo koje drugo mjesto, češće smatraju da se pametno skloniti i izvan vremena uzbune, a značajno manje odobravaju stavove koji umanjuju realnu opasnost. Glede odlaska u sklonište, podaci pokazuju da se Siščani u značajno većem postotku sklanjaju u podrum zgrade, a ako ih je uzbuna zatekla na ulici, češće se od Zagrepčana sklanjaju u

Zagrepčana slušaju radio, kartaju ili igraju društvene igre, a također češće pokušavaju odagnati nesreću. Sklonište za vrijeme uzbune puno češće napuštaju građani Siska nego Zagreba, te u većem postotku izvještavaju o neposrednim opažanjima ratnih djelovanja. Gotovo dvostruko veći postotak Siščana izjavljuje da se netko iz njihove obitelji makar privremeno sklanjao izvan grada. S obzirom na izvore neugode u skloništu, građane Siska značajno više smeta nazočnost nepoznatih osoba, neuredna prehrana te slabo osvjtljenje u skloništu.

Na temelju navedenih podataka može se zaključiti da su dobivene razlike u informiranosti, doživljavanju i ponašanju građana Zagreba i Siska uglavnom u skladu s očekivanjima i da vrlo jasno odražavaju stvarne razlike u izvrgnutosti dvaju grada ratnim razaranjima. S obzirom na žestinu i dugotrajnost ratnih razaranja Siska u usporedbi s Zagrebom, činjenica da nisu dobivene i veće razlike govori o tome da su reakcije stanovnika obaju grada bile relativno slične, tj. donekle neovisne o stvarnoj opasnosti.

LITERATURA

Bosnar, K., Kacian, N., Kulenović, A., Prot, F., Toth, I., Zarevski, P. (1992a). Ponašanje građana Zagreba za vrijeme uzbuna: Osnovni statistički pokazatelji. *Sigurnost*, 34:17–44, 1992.

Bosnar, K., Kacian, N., Kulenović, A., Prot, F., Toth, I., Zarevski, P. (1992b). Ponašanje građana Zagreba za vrijeme uzbuna. Studija. Filozofski fakultet, Zavod za istraživanje i razvoj sigurnosti, Štab civilne zaštite Republike Hrvatske, Zagreb, 293 stranice.

Bosnar, K., Marušić, I., Kulenović, A., Prot, F., Toth, I., Zarevski, P. (1992c). Ponašanje građana Siska za vrijeme uzbuna. Studija. Filozofski fakultet, Zavod za istraživanje i razvoj sigurnosti, Stožer civilne zaštite Republike Hrvatske, Zagreb, 122 stranice.

Slunjski, J. (1992). Djelovanje civilne zaštite u uvjetima agresije na republiku Hrvatsku. *Civilna zaštita*, 1, 1, 1–10.

Zarevski, P., Prot, F., Kulenović, A., Bosnar, K., Marušić, I. (1992). Što nas smeta u skloništu. *Civilna zaštita*, 1:11–18.

SUMMARY

COMPARISON OF BEHAVIOUR OF CITIZENS OF ZAGREB AND SISAK DURING ALERTS

In order to compare citizens' behaviour during the alerts in the areas that were under immediate and long term war danger to the behaviour of those citizens living in the areas that were slightly endangered by war activities, a questionnaire of the highly representative sample of the citizens of Zagreb (N = 211) and Sisak (N = 207) was carried out. The analysed and compared results showed that the differences in information, experiencing, and the behaviour of the citizens of Zagreb and Sisak were mostly in agreement with the expectancies, and that they clearly reflect the real differences in the exposure of the two urban areas to the war dangers. However, if we take into account that the extent of the war destruction in Sisak was far greater than in Zagreb, the fact that the obtained differences in the reactions are not much greater points to the fact that people reacted relatively similarly, i. e. that their reactions were to a point independent from the real dangers.

Key Words: *shelters, alert, estimating danger, looking for shelter*

Received for publication:
28. I 1993.